

MI A KÖZÉPOSZTÁLY?

AXIX. század második felében mind gyorsabb lépésekkel halad a nagytőke a gazdasági egyeduralom felé: elkövetkezik a kartelek, trösztök, a multimilliomos plutokraták kora. De másrészt ellenhatásképpen a társadalom piramisának egyre szélesebb alapzatát alkotó ipari proletariátus is mind masszívabb tömbbe tömörül. Ennek egybekötő cementje, az érdekközösségen alapuló együttérzés és együttakarás éppúgy nemzetközivé válik, mint a nagytőke képviselőinek szolidaritása. A társadalom nagy létráján a nagytőke és a szervezett munkásság között a középső fokokon helyezkedik el az úgynevezett *középosztály*. Amíg a létra felső és alsó fokait megszálló nagytőke és proletariátus egy félszázadon keresztül vívta a maga nagy harcát, a közbülső helyet elfoglaló középosztály sokáig némán nézte ezt a küzdelmet, nem ébredt gazdasági és egyéb társadalmi érdekeinek tudatára, a szervezett osztályharcban nem volt megszervezve s nem is érezte elég tudatos szolidaritással a maga külön jelentőségét. Csak két évtizeddel ezelőtt indul meg a modern középosztálymozgalom a középosztály érdekeinek védelmére és csakhamar ez is, bár egyelőre félnken, többé-kevésbé nemzetközi jelleget ölt. Már a békében megalakul a középosztály viszonyainak tanulmányozására egy nemzetközi szövetség; 1905-ben Liègében először ül össze a nemzetközi középosztály-kongresszus; a világháború után pedig, mely éppen a középosztályt sujtotta a legnagyobb mértékben, létrejő a „*Nemzetközi Középosztályunió*“ (Internationale Mittelstandsunion) 1923 őszén Bernben. Ennek egyik hajtása a „Magyar Középosztály Országos Egyesülése“, mely céljával a magyar kis-, közép- és kézműiparos, kereskedő, őstermelő és szellemi foglalkozást űző középosztály tömörítését, anyagi és szellemi érdekeinek előmozdítását, illetőleg megóvását tűzi ki. A középosztály gazdaságpolitikai és társadalmi reformtörekvéseinek külön nemzetközi folyóirata is jelenik meg Bernben: a „*Mittelstand*.“

Amikor azonban a középosztály, mely a szélső társadalmi rétegek, a nagyon gazdagok és a nagyon szegények között mindig a jámbor ütköző szerepét játszotta, most komolyan világszerte amazok példájára szervezkedni akar: mindjárt az organizálás küszöbén egy alapvető probléma kérdőjele kígyózik eléje: kikből is áll a középosztály? Vajjon olyan egységes társadalmi réteg-e ez is, mint amilyen a mindig szolidáris nagytőke vagy az ipari munkásosztály? Vajjon a középosztály nincs-e olyan különmemű, érdekeiben széthúzó tényezőkből összetéve, melyek egyesítése eleve sikertelennek látszik? Ha ezt a társadalmi réteget szervezni akarjuk, mindenké előtt tudnunk kell, vajjon *mi a középosztályhoz való tartozóság ismertetőjele? Kiket tekinthetünk a középosztály tagjainak?*

A kérdés súlyos voltára utal már az a történeti tény, hogy a középosztály csak az utóbbi években kezd közös érdekeinek tudatára ébredni és némileg szervezkedni. Ennek oka mindenesetre e réteg belső egységének hiánya; ha természete szerint olyan egységes és egynemű lett volna, miát a plutokrácia vagy az ipari szervezett munkásosztály, bizonyára már régen megtalálta volna a maga hasonló, egységes szervezésformáját.

Amikor a társadalmat „osztályokra“ bontjuk, eleve tisztában kell

lennünk azzal, hogy itt az „osztály“ fogalmát nem szabad szigorú logikai értelemben vennünk. Az osztály fogalmát szabatosan csak ott alkalmazhatjuk, ahol a tárgyak valamely csoportjában bizonyos tulajdonság vagy megvan, vagy nincs meg; pl. ez a gáz vagy hidrogén vagy nem, a szerint, vajjon megvan-e benne a hidrogén jellemző sajátsága, vagy nincs. Ellenben ott, ahol arról van szó, vajjon bizonyos tulajdonság jobban vagy kevésbé van-e meg valamely tárgyban, a *típusnak* sokkal rugalmasabb fogalmát alkalmazzuk.

A társadalomnak rétegekre való bontásánál is ily értelemben igazában nem társadalmi osztályokról, hanem csak társadalmi típusokról kellene szólnunk. Hisz a folyton mozgó-hullámzó társadalmi rétegek nincsenek egymástól merev demarkacionális vonalakkal elválasztva, hanem egymásba folynak, az alsóbb néprétegek tagjai fölemelkednek a felsőbb rétegekbe, miközben a tiszta típusok képest, átmeneti formákat alkotnak. De még a típus ilyen rugalmasabb értelme is viszonylag a legnehezebben alkalmazható a középső társadalmi rétegre, az úgynevezett középosztályra nézve. A plutokratának vagy a munkásosztálynak szembeszökőbb tipikus tulajdonsága, biztosabb kritériuma van, mely benne többé-kevésbé megvalósul, mint a középosztályú embernek (a „középosztály“ szót használjuk továbbra is, de az ímént megszorított értelemben). Ha az utóbbi tipikus tulajdonságát, ismertető jegyét keressük, ez bizony mindig ki akar siklani logikai hálónk nagyraszabott, az élet ezerféle gazdag változatához símulni nem tudó szeméin. Milyen legyen ez az ismertetőjel? A legtöbben kizárólag *gazdasági jellegűnek* fogják fel: a középosztály kritériuma a közepes nagyságú jövedelem. Mások a szellemi *műveltségnek*, értelmiségnek bizonyos mértékét minősítik a középosztály tipikus tulajdonságának. Szerintünk a két kritérium egyesítése szükséges. A gazdasági mérték csak a kiindulópont; azonban a közepes vagyon, illetve jövedelem birtokával együtt jár rendszerint olyan hagyományszerű szellemi-erkölcsi habitus, amely sem a nagyon gazdagoknál, sem a nagyon szegényeknél nem található.

Az anyagi és szellemi ismertetőjegyet klasszikusan alkalmazta a középosztály jellemzésére több, mint kétezerkétszáz évvel ezelőtt *Aristoteles* Politika c. munkájában (IV. könyv, 11. fejezet. Fordította: Szabó Miklós, 1923.). Minden művelt társadalom fejlődése ugyanis a történelem bármely korszakában lényegében hasonló társadalmi szerkezetet alakít ki; az emberek élete s ezzel a társadalom rétegződése is velejében ugyanaz. „Minden államban — mondja *Aristoteles* — három osztálya van a lakosoknak: a nagyon gazdagok, a nagyon szegények s harmadsorban a középosztály... A vagyoni állapotban is valamennyi közt legtöbbit ér a közepes. Az ilyen ember hallgat legkönnyebben a józan észre.“ Ellenben az előkelő származású, nagyvagyonú emberek, másrészt a koldusszegények nehezen hajlanak a jó szóra. „Amazok inkább féktelen erőszakra és nagy gazságokra vetemednek, ezek pedig gonosztevőknek és kis gazembereknek csapnak föl.“ Az előkelők és nagyon gazdagok el vannak kényeztetve s már az iskolában sem szoknak az engedelmességhez; a szükségét szenvedők pedig nagyon is földhözragadtakká, szolgálai természetűkké válnak. „Emezek a vezetéshez nem értenek, csak szolgálai engedelmességhez, amazok pedig meghajolni nem tudnak semmiféle vezetés előtt, csak úri parancsolásra áhítoznak. Így fejlődik aztán ki egy állam, mely szolgálkból és urakból, de nem szabad polgárokból áll... Pedig az államnak mégis csak

lehetőleg egyenlő jogú és egymáshoz hasonló polgárokból kell állania, ez pedig elsősorban a középosztályú emberek közt lehetséges... S rendesen ezek az elemek a legmaradandóbbak az államban; mert sem ők nem áhítoznak a máséra, mint a szegények, sem az övékére mások, mint ahogy a gazdagokéra a szegények szemét vetnek... *Világos tehát, hogy az állami közösség is akkor a legjobb, ha a középosztályra támaszkodik s azok az államok rendezkednek be jól, amelyekben nagyszámban van a középosztály...* A legnagyobb szerencse tehát, ha az állampolgároknak közepes, de mégis elégséges vagyonuk van; mert ahol az egyik résznek igen sokja van, a másiknak semmije, ott vagy túlzó demokrácia, vagy egyoldalú oligarchia, vagy tyrannus fejlődik ki — az egyik vagy másik véget folytat... A demokratikus formák azért maradandóbbak és szívósabbak az oligarchikusoknál, mert középosztály van bennük; ahol azonban ezen osztály hiányában a vagyontalanok kerekednek fölül tömegükkal, ott züllés és csakhamar megsemmisülés következik be.“ Már arra is utalt Aristoteles, hogy a szellemi élet a társadalmi haladás legfőbb tényezői, pl. „a legkiválóbb törvényhozók, a polgárság középosztályából kerülnek ki: közülök való volt Solon, Lykurgos, Charondas és úgyszólván a többiek is túlnyomó részben.“ Tehát már Aristoteles a középosztályt nem pusztán a gazdasági kategória szögéből nézi, hanem egyszersmind a lelki diszpozíciók, a műveltség, a társadalmi haladás szempontjából is, mely a középosztályt erkölcsi és politikai téren a legfontosabb államfenntartó tényezővé avatja.

Ha a középosztály újabb, sokszor bagoly-komoly tudós meghatározásait tüzetesen szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy a középosztály fogalmát egészen *egyoldalúan csakis gazdasági tulajdonságokban* mérik ki. Kétségtől eltekintve a gazdasági állapot egyik alapvető szempont; de egymagában alkalmazva erőszakos általánosításra vezet. Egyesek a jövedelem közepesszámszerűen is kifejezett nagysága alapján számítják az egyéneket a középosztályhoz. Pl. *Schmoller* szerint az a középosztály tagja, akinek 2700—8000 márka évi jövedelme van, illetőleg 100.000 márkát érő vagyona; egy másik nemzetgazdász a minimumot 900, a maximumot 9500 márka évi jövedelemben állapította meg (természetesen még a békében). Az óvatosabban negatív, de eléggé határozatlan meghatározáshoz folyamodnak: a középosztály azokból a legkülönbözőbb hivatású egyéncsoportokból áll, akik sem a nagytőkésekhez, sem a bérmunkásokhoz nem számíthatók, tehát a kisebb-nagyobb jövedelmű és műveltségű polgárság tölti ki a középosztály kereteit. Az 1924-i berni középosztály-kongresszuson *Tschumi* elnöki megnyitójában középosztályon azokat a néprétegeket érti, „amelyek sem a kapitalista felsőrétteghez, sem a proletár alsórétteghez nem tartoznak, tehát a társadalomnak azokat a munkásméheit, amelyek önálló tevékenységgel és mások segítségével nélkül akarják biztosítani életfenntartásukat; tehát a középosztály a munkás és értelmiségi réteg sajátos magvát (den eigentlichen Kern der werktätigen und intellektuellen Bevölkerung) zárja magába. Mi éppúgy fordulunk a plutokrácia ellen, melynek némely országban nagyobb, másokban kisebb vagy semmi jelentősége sincs, mint amely élesen küzdünk a szocialista-kommunista-anarchista körök rombolása ellen.“

A középosztály meghatározási kísérleteinek seregszemléje közben elénk bukkan az a felfogás is, mely szerint a középosztály két nagy eszo-

portra tömörül: az önálló és a nem-önálló existenciákra. Az előbbieket az iparosok, kis- és középkereskedők és a kis- és középbirtokosok; ez a „régiközéposztály. Az utóbbiak a magán- és közalkalmazottak, azaz a magán-, községi és állami hivatalnokok; ez az „új” középosztály, mely főképp szellemi munkát végez. A kettő érdekei sok tekintetben egymástól elütők, sőt egyenest egymással ellentétben állanak. Ezért nincs a középosztálynak és újabb mozgalmának belső egysége, mélyebb gazdasági szolidaritása. Ha mégis ez a régi és új középosztály összefog, ennek alapja nem annyira a gazdasági törekvések közössége, hanem a társadalmi értékelés, a konzervatívabb világnézet egyneműsége.

Ezekből a meghatározási kísérletekből szembeszökő, hogy pusztán a gazdasági kategória, bármennyit agyaskodunk is vele, nem elég a középosztály némileg is kielégítő elhatárolására. Az évi jövedelem számszerű korlátfelállítására már a békében is alig volt igazolható; mert számos szervezett bérmunkás évi jövedelme is e korlátok közé esett. A világháború meg egészen eltolta a fizikai s a szellemi munkás jövedelmének határait; a középrangú hivatalnok fizetése azonos lett a munkásemléki bérével, másrészt számos középosztálybeli, szellemi pályán lévő egyén kénytelen lett utóbb fizikai munkát vállalni. Viszont az a fizikai munkás, aki szakszervezeti titkárrá, tehát hivatalnokká, vagy húsz-harmincemillió korona havijövedelmű szociáldemokrata pártvezérré emelkedik, bizonyára nem tartozik még a középosztály lelki egységébe, ha külső életstandardja felülmúlja is a középosztályhoz tartozókat. Ellenben a nyomorgó, szellemi munkát végző magántisztviselő, akinek osztályöntudata eredetileg a középosztályra vonatkozott, a nagytőke kizsákmányoló nyomása alatt könnyen elproletarizálódik s magát a szervezett munkássághoz tartozónak érzi.

Ami pedig a „régiközéposztály és „új” középosztály előbb jellemzett különbségét illeti, az *önállóság* szempontja sem biztos felosztási alap. Mert az iparos és a kereskedő is bizonyos értelemben függő helyzetben van, ha mástól nem, a nagykereskedőtől, a hitelezőtől s a vásárló közönségtől. Viszont a hivatalnokok egy része bizonyos fokú függetlenséget is élvez, nem említve az értelmiségi szabadpályákat (orvos, ügyvéd, mérnök, író, művész stb.). Továbbá: a „régiközéposztály és az „új” középosztály a jelzett értelemben azért sem állítható szembe, mert ellenkezik a begyökerezett szóhasználattal, mely „régiközéposztályon elsősorban nem a kispolgárságot (iparosokat, kiskereskedőket) érti, hanem a birtokos köznemességet és a vagyonos, művelt, városi polgárságot, melyek együttesen töltötték be a közhivatalok túlnyomó részét is. A „régiközéposztály pl. nálunk magyaroknál éppen ez a nyilvános életet irányító nemesi és városi intelligencia volt. Nálunk az ú. n. történeti középosztály a par excellence középosztály. S ha ma itt körünkben középosztálymozgalmról van szó, ezt éppen a tisztviselői eleméből álló történeti középosztály szervezi, azonban magához vonja azokat a társadalmi elemeket is (kis- és középiparosokat és kereskedőket), melyek lényegében ugyanazon konzervatív, a történeti és nemzeti értéket megbecsülő világnézetet tartalmaznak s amelyek gazdasági érdekeit a nagytőke és a szervezett proletariátus éppúgy elnyelni készül, mint az övét. A német és a francia középosztálymozgalom ezzel szemben a fordított utat járta. A képműiparosok indította meg, hogy az önálló kisiparosokat szervezze a kapitalizmus beolvasztó törekvése és a szervezett munkásság erőszakával szemben. A mozgalomhoz csatlakoztak a kereskedők, később a

szellemi pályák képviselői is. A mozgalom célja és eszköze először tisztán gazdasági: önszegély, szövetkezet, hitelszervezés, a kisemberek gazdasági ellenállóképességének fokozása. A középosztálynak ú. n. értelmiségi rétege nagyobb lendülettel csak az utóbbi években kapcsolódott bele e mozgalom gazdaság- és társadalompolitikai programjába.

Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy határozott pozitív gazdasági kategóriába a középosztály fogalma *maradék nélkül* be nem szorítható. Kénytelenek vagyunk a már említett negatív elhatároláshoz folyamodni, mely csak arra utal, hogy lefelé is, fölfelé is a jövedelem szempontjából milyen réteg *nem* tartozik általában a középosztályhoz. A negatív határok is persze folyton hullámzanak.

A gazdasági szempont mellett a középosztály meghatározására alkalmasnak tűnik fel a *műveltség* bizonyos mértéke is. Ennek alsó fokát négy középiskolai (gimnáziumi, reáliskolai) vagy négy középfokú iskola (polgári iskolai, ipari szakiskolai) osztály elvégzése adná meg, felső fokát pedig az egyetemi vagy egyéb főiskolai végzettség. A statisztikai terminológia e két határ közé eső réteget *értelmiségnek* szokta nevezni.

Ez a műveltségi kritérium is túlmerev és csak nagyjában érvényes a középosztályra. Általában fedi az imént jellemzett gazdasági alapon való elhatárolást, mert a fizikai munkásság túlnyomó része csak elemi népközpontok s tanonciskolai műveltséggel bír. Ámde a kispárosok, kiskereskedők és kisbirtokosok jelentékeny részének sincsen négyosztályos középfokú iskolázottsága. Eszerint ez az ismertetőjegy sem tekinthető biztos tipikus vonásnak. Másrészt, ha a középosztály szellemi pályán mozgó tagjaira gondolunk, akkor éppen a középosztály e rétege képviseli a társadalom szellemi arisztokráciáját (nookráciáját) s így *ebből* a szempontból a *középosztály* voltaképp a *felsőosztály*. A legnagyobb geniek a tudomány, művészet, politikai élet terén éppen a középosztály talajából virágoztak ki; a nagy feltalálók és felfedezők, az emberi kultúra igazi hatalmas rétegforgatói éppen a középosztály sarjadékai.

A Földön nem az északi sark eszkimója, sem a tropikus tájak szerencsese építette föl az emberiség mai kultúrájának hatalmas dómját, éppúgy a társadalmi rétegek közül is sem az egészen nincsetlenek hideg és sivár milieuje, nem a nagyon gazdagok elpuhító bősége teremti meg a kultúrát, hanem a kettő közé eső középrend műveltségi zónája, melyben a szellemi értékek kultusza hagyományoszerű s folyton továbbbőszítő indítékul szolgál. Minden virágzó, egészséges társadalomban a vezérosztály a középső réteg. Belőle indul ki a termelés mind anyagi, mind szellemi téren, mert hisz az anyagot is a szellem mozgatja: mens agitatur molem. Iniciativa, felfedezés, feltalálás, a munka szervezése és irányítása, az ehhez szükséges elhatározóképeség és személyi felelősség elsősorban a középosztályban található. Akár az iparost, kereskedőt, gazdát, akár a szorosabb értelemben vett szellemi pályákon működőket nézzük, a középosztály szellemi tevékenysége a vezérlő és irányító tényező abban a munkában, melyet aztán a fizikai munkásság nagyrészt csak mechanikusan végrehajt. Ebből a szempontból, úgy látszik, a szellem, a műveltség bizonyos foka az, ami meghatározza, vajjon kik tartoznak a középosztályba? Innen érthető, hogy a társadalmi rétegek közül elsősorban a középosztály az, mely a haladást nemcsak egyedül az anyagi jólét fokozásában látja, mint akár a szervezett munkásság történelmi materializmusának marxi dogmatikája, akár a

nagytőke midási élethölcésége, hanem a szellemi-erkölcsi önértékek lehető megvalósításában.

A középosztálynak ez az általában magasabb szellemi műveltsége vezet át bennünket a harmadik szempontnak, a *világnézetnek* körébe, melyből az egyes társadalmi rétegek lelki szerkezete jellemzően vizsgálható. Aránylag a proletariátusnak világnézete a legegnyeműbb már műveltségének differenciálatlansága miatt is. Ez a világnézet, amennyiben tudatos, a marxi ideológia pillérein nyugszik: a metafizikában materializmus, az etikában csak egy értéket, a gazdasági értéket ismerő szélső utilitarizmus. Társadalmi értékfelfogása minden téren radikális: a társadalom történeti alapjait gyökerestől föl kell forgatni s a hagyományos nemzeti korlátokat ledönteni. Ami viszont a középosztály világnézetét és társadalompolitikai felfogást illeti, bár van polgári radikalizmus is, a középosztály tipikus vonása lényegében a *mérsékelt haladás*, mely kiegyenlíteni iparkodik mindenütt az arisztokráciának merev konzervatizmusát és a proletariátusnak mindent felforgatni törekvő nihilizmusát. A középosztály a történet tanúsága szerint átlag a folytonosságban ható történeti erők irányában halad. Ezért a nemzeti gondolatnak és érzésnek is mindenütt és mindenkor a középosztály a leghűbb megőrzője és fejlesztője. A proletariátus és a plutokrácia nemzetköziségre és világpolgárságra hajlik: velük szemben a középosztály ragaszkodik leghívebben a nemzeti közösség hagyományához és történeti aspirációihoz. A középosztály a nemzeti szervezetnek világszerte a legszívósabb eleme. Sem a munkás-internacionále, sem a nagytőkés arany-internacionále nem akar ismerni nemzeti ideált. Ennek egy támasza van: a középosztály, a tudatos nemzeti élet alanya és mozgatója. A parasztság laza társadalmi szerkezetű, történelmi műveltség híján. Csökkent nemzeti öntudatú; egyelőre inkább a nemzeti élet energiazerveoárja, tartalék-ösereje, semmint tudatos hatóereje. A nemzet a maga történeti életét valójában a középosztályban éli, benne feszül és lüktet igazi szellemi és erkölcsi ereje és feltörő aspirációja.

A hagyományoszerű nemzeti gondolat és érzés történeti kohéziója egyik tipikus vonása a középosztálynak. Kétségkívül a több-kevesebb gazdasági érdekközösség is alapvető jegye a középosztálynak: az ipar csak akkor virágozhatik, ha a gazda nyersanyagot termel s a kereskedő az iparcikket el tudja helyezni; a gazda csak akkor tud vásárolni és befektetni, ha termékeit kellő áron értékesítheti. És a tudós, művész, köz- és magántisztviselő is csak akkor kaphatja meg szellemi munkájának anyagi ellenértékét, ha a gazdasági élet organizmusának körforgalma egészségesen megy végbe. A középosztály valamennyi rétege gazdaságilag kölcsönösen egymásra szorul, magasabb szempontból mégis csak egyetlen érdekközösségbe tartozik, melynek ha egyik tagja beteg, ezt a betegséget csak hamar a többi tag is megérzi.

De a gazdasági érdek kisebb-nagyobb közössége mellett az, ami a középosztályt egy viszonylag egynemű egységbe fűzi, az erkölcsi-szellemi közösség: a *nemzet történeti öntudata* s az ebből fakadó *társadalom- és világfelfogás*. Ha a középosztály ismertetőjegyét keressük, ne vesszünk bele egyoldalúan a gazdasági élet sokrétű hálójába. Az nem véletlen, hogy a középosztály Európaszerte most, a nagy világrengés után, kezd tudatosan szervezkedni. Ennek nemesak az az oka, hogy a nagy vulkán lávája elsősorban a középosztály gazdasági pozícióit öntötte el legjobban, hanem

az is, hogy ez a világrengés mindenütt szabadjára eresztette azokat a centrifugális erőket, melyek a nemzetek államfönntartó energiáit kimeríteni, a nemzeti társadalom erkölcsi-történeti szerkezetét szétfeszíteni iparkodnak. Ennek a szerkezetnek gerendázata pedig éppen a középosztály. A középosztály erkölcsi szubstanciájában, szellemi érdekközösségében, történeti, nemzeti világfelfogásában, egész létalapjában van fenyegetve. Innen van most éles reakciója, komoly szervezkedési törekvése. De ez oldja meg azt a problémánkat is: mi kovácsolja össze viszonylag egyneművé a középosztályt, mi elsősorban a sajátos kritériuma?

Ez a kritérium a *történeti hivatásérzés, a nemzeti missziótudat*, mely csak több nemzedék közös munkája alapján mint erkölcsi, szellemi hagyománytőke sűrűsödik össze. Nem tartozik a magyar középosztályba, aki nem érez együtt ösztönösen is, meg tudatosan is a történeti Magyarország életakarásával, erkölcsi és politikai hagyományaival. Lehet közepes jövedelme, lehet közepes vagy akármekkora műveltsége: nem él a magyar középosztály lelki közösségében. Ingyen se gondoljuk, hogy a nemzet történeti hivatásérzése megvagyonosodott jöttmentek máról-holnapra szerzett lelki tulajdona lehet.

Hogy a középosztály sajátos ismertetőjegyét és a nemzet életében való szerepét jó helyen keressük, azt olyan társadalom körképe igazolja legjobban, ahol a középosztályú értelmiséget kipusztítják. A középosztály fogalmát ilyen negatív reliefben szemlélteti a mai bolsevista Oroszország, vagy a tőlünk elszakított területek állapota, melyeket elsősorban magyar értelmiségtől, középosztályától, vezérlő rétegetől iparkodnak a bitorló hatalmak megfosztani, mert ebben él a leghatékonyabban a történeti Magyarország tudata és akarata.

Mínt hogy a középosztály fogalma ennyire szorosan egybeforr egy-egy ország nemzeti életével, a középosztály-mozgalom sohasem lehet olyan értelemben nemzetközi, mint a munkásságnak vagy a nagytőkének szervezete. A külföldi középosztály-mozgalom, mint láttuk, mindenütt ma is túlnyomóan gazdasági jellegű; mint ilyen, gazdasági mozgalom, a munkásság és nagytőke nemzetközi szervezeti sikereinek szuggesztíója alatt, szintén a nemzetközi organizáltságtól vár a középosztály számára hatékonyabb eredményeket. Az 1923-i berni kongresszus emellett már hangoztatta a világnézeti s társadalompolitikai szempontot is: a középosztálynak az egész világon össze kell fognia a kommunizmus-anarchizmus, másrészt a szélső kapitalizmus társadalmi érvényesülése és erkölce ellen; a mai társadalmi veszethettség ellen nemzetközileg kell keresni a hatékony erkölcsi szérumot. A középosztály-mozgalomnak ez az elvi küzdelme joggal és a siker reményével lehet nemzetközi jellegű. Mihelyt azonban ezen az elvi magaslaton túlmegyünk s az egyes nemzetek középosztályának belső konkrét problémáiról van szó, a további érdekközösségnek már útjában áll a sajátos nemzeti értékfelfogás: itt már pl. a magyar középosztálynak nem lehet az az érdeke, ami a csehé, oláhé vagy szerbé. E ponton már vége a nemzetköziségnek: itt a nacionalizmus érzelme diktálja a *verbum regens*-t. Már pedig éppen ez a nacionalizmus a középosztály lelke, fogalmának legfőbb alkotójegye és lényege.

Kornis Gyula.